

KORTE AANKONDIGINGEN

Afbeelding als bron

B. Kempers ed.,

Openbaring en bedrog. De afbeelding als bron in de Lage Landen (Amsterdam University Press, Amsterdam 1995) 203 blz. f 39,50. ISBN 90-5356-089-0.

Openbaring en bedrog bevat zes artikelen die zijn voortgekomen uit een studiedag, georganiseerd door de Atlas van Stolk, over de afbeelding als historische bron. De Atlas van Stolk, tegenwoordig een dependance van het Rotterdams Historisch Museum, omvat een collectie van prenten, tekeningen en foto's die de vaderlandse geschiedenis documenteren. Deze instelling leverde het leeuwedeel van het verbindende beeldmateriaal in de essays van de auteurs die allen pogen het beeld systematisch in hun beschouwingen over de vaderlandse geschiedenis te betrekken. Dit houdt in dat, beginnend bij de late Middeleeuwen, kenmerkende aspecten van een periode worden besproken, waarbij telkens expliciet wordt gemaakt hoe aan de hand van afbeeldingen gebeurtenissen verduidelijkt maar ook gemanipuleerd kunnen worden. Zo brengt Scheller de beeldende kunst als neerslag van een ontluikend identiteitsbesef in de late Middeleeuwen onder de aandacht. De ontwikkeling van het vaderlands standaardstelsel, de Leeuw, wordt door Kempers besproken. De Jongh maakt duidelijk dat men voor de zeventiende eeuwse kunst een onderscheid moet maken tussen artistieke en sociaal-politieke manipulatie. Grijzenhout bespreekt aan de hand van achttiende-eeuwse prenten de veranderingen in het gebruik van de karikatuur, terwijl Van Sas laat zien hoe de prent rond 1800 werd ingezet om de eigen nationale identiteit tegen die van andere naties af te zetten. Bank ten slotte, houdt een, soms wat gemakkelijk, betoog over de visuele biografie van de Oranjes. Wilhelmina placht zich gaarne martiaal te paard laten uitbeelden, Juliana hield het bij een degelijk damesrijwieltje, terwijl het galopperen van Beatrix in een tv-documentaire door de auteur in verband wordt gebracht met de vorstelijke drang tot leiding geven.

Deze bundel is door Kempers voorzien van een heldere inleiding die nog eens wijst op de onder historici tamelijk vigerende preoccupatie met het woord en het begeleidend wantrouwen voor de verleidingskunsten van het visuele. Deze bundel vormt niettemin het bewijs dat die vrees allengs minder wordt en dat het overwinnen van die vrees tot in verbaal en picturaal opzicht prachtige boeken kan leiden.

CATRIEN SANTING

Bibliografie Oude Geschiedenis

Dankward Vollmer,

Alte Geschichte in Studium und Unterricht. Eine Einführung mit kommentiertem Literaturverzeichnis (Steiner, Stuttgart 1994) 205 blz. DM 28. ISBN 3-515-06468-0.

Dit werk is een beredeneerde bibliografie voor de Grieks-Romeinse geschiedenis, van Bronstijd tot Late Oudheid (plus een klein beetje Byzantium), in al haar aspecten. Het bestaat uit vijf delen: A. Naslagwerken, handboeken, overzichtswerken; B. Bronnen (kritiek); C. Detailstudies (inclusief enkele pagina's *Nachbarkulturen*, historiografie en geschiedtheorie); D. Vakdidactiek; E. Boekenlijst (wat moet de docent in zijn eigen kast hebben?). Behalve titels met commentaar staan verspreid door het boek ook enkele beschouwingen over de aard van het vakgebied en handige informatie over citeerwijzen, afkortingen, uitgave-conventies enzovoort. Het geheel sluit in onderwerpskeuze goed aan op wat momenteel internationaal de zwaartepunten zijn van het oudhistorische onderzoek.

De tekst is primair gericht op studenten in de Duitse lerarenopleiding en de nadruk ligt dan ook op Duitstalige publicaties. Bij gevolg kan deze bibliografie in de Nederlandse situatie, met zijn grote en groeiende nadruk op Engelstalige literatuur, als een gezond correctief werken. Natuurlijk zal elke recensent, geconfronteerd met andermans selectie van 1000 titels, de aan- dan wel afwezigheid van

bepaalde werken betreuren. Ik heb hier niet de ruimte voor opsommingen, maar een vergelijking met bijvoorbeeld de 800 titels in F.G. Naerebout en H.W. Singor, *De Oudheid* (Baarn 1995) levert interessante verschillen op.

Een retrospectieve bibliografie is verouderd op het moment van verschijnen, en een bibliografie op papier ondervindt ernstige concurrentie van nieuwe media (een concurrentie die wel genoemd had mogen worden!). Tegen de veroudering helpt slechts regelmatige herziening; verder blijft een papieren bibliografie handig om even snel iets na te kijken (en hij gaat nooit 'down'). Bovendien is dit een selectieve, systematische, beredeneerde bibliografie: Vollmer en zijn helpers reiken een helpende hand aan wie in de informatiestroom dreigt te verdinken. Het commentaar bij de titels is vaak erg beknopt, maar heeft toch zijn nut: inleidingen en dieper gravende studies worden onderscheiden, kritische kanttekeningen geplaatst enzovoort. Bij steekproeven bleek de tekst foutloos; alleen het register is hier en daar onvolledig.

Voor de Nederlandse docent geschiedenis of klassieke talen is het werk, zeker de delen D en E, te zeer gericht op de Duitse situatie (al kan een vergelijken natuurlijk verhelderend zijn). Maar anderzijds maakt, zoals reeds opgemerkt, de nadruk op de hier te lande vaak verwaarloosde Duitstalige literatuur deze bibliografie voor andere geïnteresseerden juist tot een nuttig hulpmiddel.

F.G. NAEREBOUT

Angst in de Romeinse Oudheid

Alfred Kneppe,

Metus temporum. Zur Bedeutung von Angst in Politik und Gesellschaft der römischen Kaiserzeit des 1. und 2. Jhdts. n. Chr. (Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994) 410 blz. DM 128. ISBN 3-515-05657-2.

Dit boek is een 'Habilitationsschrift' dat in 1994 aanvaard is aan de universiteit van Münster. Het verraadt een ruime eruditie en een grote belezenheid in de oudhistorische vakliteratuur, maar het mist een duidelijke formule. Van alles wordt be-

handeld, allerlei vormen van angst en schaamte, bij alle lagen van de bevolking van het Romeinse rijk in de eeuwen van het principaat. Het accent ligt uiteraard op vormen van angst en daardoor geconditioneerde gedragingen bij de leden van de hogere standen en de keizers, omdat de antieke teksten die wij kennen zich in hoofdzaak op hen richten. Senatoren, ridders en aanzienlijken in de provincies van het Romeinse rijk waren bevreesd voor tirannieke willekeur van de kant van de heersers, de keizers vreesden voor conspiraties en complotten en iedereen was bang voor rampen en bedreigingen van buiten het rijk. De steden in de provincies waren beducht voor willekeurig ingrijpen van de Romeinse overheden en de leden van de Romeinse bovenlaag waren bang voor gedragingen die inbreuk maakten op hun etikette. Zij zaten in het keurslijf van normen, die hun vrees voor gezichtsverlies en voor opvallend afwijkend gedrag hen oplegde. Sommige keizers doorbraken die normen en veroorloofden zich vrijheden, die de senatoren en ridders deden huiveren. Keizer Nero bijvoorbeeld (54 – 68 na Chr.) deed mee aan wagenrennen en spelen en schond op die manier de gedragsregels van de Romeinse aanzienlijken.

Kneppe vertelt maar weinig over vrees en angst onder de lagere standen. Het gebrek aan informatie in de antieke bronnen laat ook niet veel toe.

Het boek bevat veel gegevens voor *studiosi* die op zoek zijn naar passages in antieke teksten over alle denkbare vormen van angst, vrees en schaamte, maar het is geen eenheid en het verdedigt ook niet een bepaalde hypothese. Het theoretische kader is uitgesproken zwak en dat kan bij zo'n onderwerp eigenlijk niet. Parelletten met andere tijdperken en/of cultuurkringen worden niet getrokken. De auteur toont met dit boek aan dat men over een modieus, psychologiserend onderwerp als dit niet kan schrijven uitsluitend vanuit de traditionele filologische methode. Ondanks het vele werk dat de schrijver ongetwijfeld in deze onderneming gestoken heeft moeten we hier spreken van een gemiste kans.

L. DE BLOIS

